

Franciszek Mrowiec, *Die Idee der Gerechtigkeit in der Pastoralkonstitution „Gaudium et Spes” des Zweiten Vatikanischen Konzils*, Verlag Peter Lang, Frankfurt am Main — Bern 1983, ss. 202.

Dynamika życia i postaw człowieka wyraża się m. in. również w jego wartościujących odniesieniach do rzeczy, zjawisk, istot żywych czy wreszcie także i ludzi oraz siebie samego. Jedną z idei szczególnie analizowanych na przestrzeni dziejów myśli ludzkiej jest bez wątpienia sprawiedliwość. Jej różnorakie rozumienie a zwłaszcza praktyczne realizowanie powodowało liczne pytania, wątpliwości czy wręcz negatywne wobec niej postawy. Samo jej stwierdzenie stawia człowieka wobec niej mniej lub bardziej świadomie. Poszczególne etapy rozwoju świadomości ludzkiej w odniesieniu do sprawiedliwości w ostatnich latach znalazły swój szczególny wyraz w Kościele w nauce ostatniego soboru. Interesujące jest zwłaszcza rozważanie idei sprawiedliwości w Konstytucji pastoralnej o Kościele w świecie współczesnym „*Gaudium et Spes*”.

Prezentowana rozprawa ks. F. Mrowca stanowi tekst tezy doktorskiej przedstawionej na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim. Obecnie ukazuje się ona w serii *Europäische Hochschulschriften* jako jej 166 tom. Włączona została do serii XXIII teologicznej.

Od strony formalnej autor podaje najpierw szczegółowy spis treści (s. 5—7) oraz wykaz skrótów (s. 9). Właściwy korpus treściowy podzielony został na wprowadzenie, pięć rozdziałów i zakończenie. Całość książki zamyka wykaz bibliograficzny podzielony na źródła i literaturę (s. 189—202).

Rozdział pierwszy jest przeglądem nauki o sprawiedliwości na przestrzeni historycznego rozwoju, aż do czasów współczesnych (s. 13—51). Autor kreśli najpierw ideę sprawiedliwości w Piśmie św., a następnie w ówczesnej myśli filozofii greckiej. Dalszym etapem rozwoju myśli ludzkiej jest bez wątpienia nauka Ojców Kościoła i pisarzy starożytności chrześcijańskiej, jak również w ówczesnych innych systemach religijnych czy filozoficznych. W kolejnym wyodrębnionym przez Mrowca okresie historycznym szczególnie przedstawia koncepcję św. Tomasza z Akwinu, jako swoisty szczyt syntezy myśli

średniowiecznej (chrześcijańskiej szczególnie) w zakresie prezentowanej tematyki. W przedostatnim bloku tego rozdziału dość pobieżnie charakteryzuje jeszcze zagadnienie sprawiedliwości aż do czasów współczesnych. Wreszcie podaje uwagi o pojęciu sprawiedliwości społecznej.

Po tym jakby rozdziale wprowadzającym i bardziej ogólnym autor w kolejnym omawia ideę sprawiedliwości w dyskusji II Soboru Watykańskiego (s. 53—83). Najpierw podaje sumarycznie charakterystyczne wypowiedzi Ojców soborowych przy dyskusji w ramach formułowania, w „*Gaudium et Spes*”, całości kwestii sprawiedliwości. Z kolei omawia wskazania Vaticanum II odnośnie do odnowy teologii moralnej. Idzie tu zwłaszcza o zasady poznania, zasady istotowe i zasady działania. Autor stosownie do wspomnianej wyżej kolejności zwraca uwagę na zwrot do Pisma św. i jego odnoszenie bardziej pełne do teologii moralnej. W drugim zaś wskazaniu wypunktowuje ideę powołania wierzących w Chrystusie. W ostatniej zaś akcentuje obowiązek owoców w miłości dla życia świata. Kolejny blok tematyczny w ramach tego rozdziału stanowi przegląd rozwoju idei sprawiedliwości w „*Gaudium et Spes*”. Wysuwa się tu na czoło priorytet wiary, a następnie teo- i antropocentryzm Konstytucji pastoralnej oraz kwestia „znaków czasu” i generalne teologiczne zorientowanie zasad sprawiedliwości. Wreszcie całość rozdziału zamykają krótkie informacje o pojęciu sprawiedliwości w „*Gaudium et Spes*”.

Ontologiczny aspekt ludzkiej sprawiedliwości w Konstytucji pastoralnej „*Gaudium et Spes*” to temat trzeciego rozdziału książki *Mrowca* (s. 85—121). W trzech grupach tematycznych autor podaje najpierw obraz ludzkiej sprawiedliwości w „*statu paradisi*” a następnie jego zniszczenie przez grzech. To ostatnie zagadnienie zostało potraktowane szerzej ze wskazaniem na ludzkie doświadczenia grzechu, jego rozumienie jako niesprawiedliwości i jako przyczyny ludzkiego nieszczęścia. Poruszona tu została np. także kwestia fenomenu ludzkiej śmierci czy dążenia do grzechu. Oddzielnie przedstawiony został bardzo interesujący zbiór zagadnień zatytułowany: ontologiczna sprawiedliwość ludzi we wcielonym Słowie Bożym. Autor wskazuje na dynamiczność tego procesu — zjawiska, na jego odniesienie do eschatologii czy także na jego moc działaniową.

Natomiast rozdział czwarty poświęcony został etycznym aspektom ludzkiej sprawiedliwości w analizowanym dokumencie Vaticanum II (s. 123—161). Autor w formie dość schematycznej ukazuje sprawiedliwość człowieka w relacji do Boga, siebie samego, innych ludzi i całego środowiska. Oczywiście kolejne odniesienia zostały przeanalizowane w formie bardziej szczegółowych kwestii. Przykładowo *Mrowiec* omawia problematykę sumienia, horyzontalność i wertykalność ludz-

kiego powołania, sprawiedliwość społeczną, panowanie człowieka nad światem ziemskim czy uniwersalne przeznaczenie dóbr ziemi.

Ostatni, piąty rozdział poświęcony został idei sprawiedliwości w „*Gaudium et Spes*” i jej dotychczasowemu pojmowaniu w filozofii i teologii jak również jej zastosowaniu do współczesnej sytuacji światowej (st. 163—186). W tak szeroko określonym tytule, gdy idzie o jego ostatnią część, *Mrowiec* wskazuje na zastosowanie idei sprawiedliwości, na współczesne życie religijne, życie kulturalne, polityczne, na nauki współczesne oraz wreszcie na całość wspólnotowego życia międzynarodowego.

Wspomniane zakończenie jest krótką próbą syntezy przeprowadzonych badań i analiz porównawczych oraz wyciągnięciem pewnych wniosków tak teoretycznych jak i praktycznych.

Prezentowane opracowanie wrocławskiego teologa jest próbą przybliżenia jednego z najbardziej podstawowych osiągnięć społecznych „*Gaudium et Spes*”. Autor dokonał tego przedsięwzięcia wykorzystując obfitą bazę źródłową, która jest ostatecznie dość jednorodna i określona, oraz szerszą literaturę przedmiotu i pomocniczą. Sama problematyka „sprawiedliwość” jawi się zatem bardziej wyraźnie, a przez to czytelnie gdy idzie o jej praktyczne przejawy czy odniesienia przyszłościowe. Nakreślony obraz wydaje się być przekonującym przekazem myśli *Vaticanum II* oraz ich aplikacji w praktyce codziennego życia.

Szczególnie godne podkreślenia jest zwrócenie wyraźnej uwagi na ontologiczny, a zwłaszcza etyczny aspekt ludzkiej sprawiedliwości w obrazie „*Gaudium et Spes*”. Podniesienie relacji tej wartości do wcielenego Słowa Bożego czyni ją bardziej umieszczoną w środowisku wiary ukierunkowanej ku eschatycznej rzeczywistości człowieka i świata. Jednak uwagi o aspekcie etycznym dopełniają obraz nauki ostatniego soboru, a więc pewnego etapu świadomości Kościoła, tak teologicznej jak szczególnie pasterskiej. Cztery sfery odniesienia dają możliwość zawarcia bogactwa relacji człowieka, jego realizacji, jego „wychylenia ku”, jako właściwości dynamicznej i rozwojowej. Wszystko to nabiera jeszcze bardziej szerokiego znaczenia, gdy podniesie się zastosowanie wypracowanej nauki o sprawiedliwości do współczesnej sytuacji świata i człowieka. Tu ma ona szansę spotkania niezależnie od postaw światopoglądowych, filozoficznych, politycznych czy innych. Wspólna troska o wspólne dobro świata winna ostatecznie zespalać ludzi, jednoczyć ich i ukierunkowywać ku braterstwu.

Indywidualny człowiek stający w sferze sprawiedliwości, w książce *Mrowca*, jawi się dynamicznie i działaniowo. Ostatecznie, jak to z naciskiem podkreślano podczas Synodu Biskupów w Rzymie w październiku 1983 r., on jest grzeszącym, czyniącym zło, niesprawiedli-

wość, i to także tę społeczną, wspólnotową. Na wspomnianym Synodzie doszły do oficjalnego użycia terminy „grzech społeczny”, „grzech wspólnotowy” czy „grzech kolektywny”, ale zawsze ze świadomością grzeszności indywidualnego człowieka, jako ostatecznego i podstawowego źródła.

Może dość mało czytelnie zarysowała się relacja sprawiedliwości do miłości, a byłoby to zagadnienie szczególnie interesujące. Ten jakby wyższy etap relacji winien wyraźniej zaznaczyć się w opisie aspektu etycznego ludzkiej sprawiedliwości, zwłaszcza gdy idzie o relację do Boga, choć w innych także.

Obok pewnych spostrzeżeń odnoszących się do zawartości treściowej można jeszcze wskazać na elementy formalne. Wiele wątpliwości jawi się odnośnie do form stosowania przypisów oraz zestawu bibliograficznego. W tym ostatnim brak konsekwencji gdy idzie o podawanie stron artykułów zamieszczonych w czasopismach, pisownia różni się w porównaniu z przypisami, czy wręcz występują błędy (może drukarskie?). Autor różne wydania cytuje w bibliografii a inne w przypisach (por. np. s. 24, 154, 150), różne daty wydań (por. np. s. 33), błędy w pisowni (por. np. s. 195), opuszczenia skrótów imion por. np. 48, 51), opuszczenia w wykazie bibliografii (por. np. s. 43, 46). Można by podać jeszcze inne niekonsekwencje w zakresie podawania wydawnictw, autorów — redaktorów dzieł zbiorowych czy pełnych tytułów oryginałów. Ostatecznie jednak braki te czy niedociągnięcia nie pomniejszają wartości prezentowanej tezy doktorskiej, choć stanowią o jej kosmetyce jak i poziomie wydawniczym!

Należy wyrazić wdzięczność autorowi za udostępnienie swych przemyśleń i analiz tak interesującego zagadnienia teologicznego, ontycznego, społecznego, a zwłaszcza etycznego. Wydaje się, iż przedstawione w książce wyniki zasługują na udostępnienie ich w postaci artykułów w polskich periodykach naukowych szerzej dostępnych.

ks. Andrzej F. Dziuba